

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ»

БОЙКО Вікторія

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри економіки та фінансів

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8032-5731>

e-mail: boiko.vo17@gmail.com

БОЙКО Людмила

кандидат сільськогосподарських наук, доцент

доцент кафедри економіки та фінансів

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3699-6906>

e-mail: boiko.mila7@gmail.com

Анотація. У статті досліджено сучасне бачення поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств. Визначено показники, які впливають на конкурентоспроможність аграрного підприємства. Розглянуто зовнішні та внутрішні чинники, які використовують для оцінки рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Визначено актуальні проблеми забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, аграрне підприємство, конкурентне середовище, конкурентні позиції.

Постановка проблеми. Глобалізація та інтернаціоналізація господарського життя, відкритість ринків змушують суб'єктів господарювання реагувати на мінливі умови ринкового середовища. Споживачі стають більш вимогливими до продукції, яку вони

Аннотация. В статье исследовано современное видение понятия конкурентоспособности аграрного предприятия. Определены показатели, которые влияют на конкурентоспособность аграрного предприятия. Рассмотрены внешние и внутренние факторы, которые используют для оценки уровня конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. Определены актуальные проблемы обеспечения конкурентоспособности аграрных предприятий.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, аграрное предприятие, конкурентная среда, конкурентные позиции.

споживають. Тому, основне завдання підприємства – це випуск якісної, безпечної та доступної продукції у необхідній кількості.

Збільшення сумарного споживчого попиту зумовлює підвищення рівня споживання продуктів харчування, які

в основному виробляються в аграрному секторі. На даний час існує потреба нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва, а для цього аграрні підприємства повинні бути конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і світовому ринках.

Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств має характерні особливості пов'язані із: а) специфікою сільського господарства як виду економічної діяльності; б) значним рівнем конкуренції у середовищі сільськогосподарських товаровиробників; в) значною кількістю та різноманітністю виробників (підприємств). У загальному вигляді конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства може бути визначена як його порівняльна перевага стосовно інших підприємств даної галузі усередині країни і за її межами.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств є складним і багатоплановим поняттям. В економічній науці відсутній єдиний методичний підхід до дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств. Це питання недостатньо вивчено як вітчизняними так і закордонними вченими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблем конкуренції та забезпечення конкурентоспроможності економічних суб'єктів займалися такі зарубіжні вчені - Е. Вогель, Е. Ворнер, Р. Ербе, Д. Кісінг, П. Кругман, М. Портер, А. Сміт, Дж. Стренд, Е. Хекшер.

Теоретичні та методологічні основи оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства та його продукції розглянуті у роботах багатьох вітчизняних науковців, серед яких – Адамчук Т.Л.,

Бойко В.О., Бутенко А.А., Вараскіна О.В., Вініченко І.І., Грановська В.Г., Єрмаков О.Ю., Єсаулов В.А., Ільїн В.Ю., Ільїна О.В., Качмарик Я.Д., Кирилов Ю.Є., Маркіна І.А., Мармуль Л.О., Сітковська А.О., Стахів О.А., Швець Ю.А., Чергава К.Ю. та ін. Однак, чимало питань потребують подальшого дослідження, насамперед, з'ясування економічного змісту сучасного бачення поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Метою статті є дослідження сучасних науково-теоретичних підходів до визначення поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств та факторів що на них впливають.

Виклад основного матеріалу. Вперше поняття «конкурентоспроможність» було введено наприкінці 1970-х рр. М. Портером, який під конкурентоспроможністю приймає рентабельність та продуктивність використання ресурсів. В середині 1990-х рр. даний термін став активно досліджуватися вітчизняними економістами. Поняття конкурентоспроможності, запропоноване М. Портером та іншими авторами, охоплюють різні її аспекти і як правило, доповнюють одне одного. На думку науковця, конкуренція – це динамічний процес, який розвивається, це ландшафт, який безперервно змінюється, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси та нові ринкові сегменти [1].

Конкуренція є невід'ємною складовою ринкових відносин, тому вона еволюціонує, як саме поняття, так і методи її досягнення на практиці. Тобто поняття «конкуренція» завжди потребує додаткового вивчення та

аналізу. Нинішня тенденція до глобальної інтеграції змушує вітчизняні аграрні підприємства пристосовуватися до специфіки міжнародного ринку, що потребує нових конкурентних відносин, нової структуризації продовольчого ринку. На сучасному етапі конкуренція є важливим і дієвим механізмом, який забезпечує високу ефективність, пропорційність та динамічність ринкових відносин як у галузі виробництва, так і реалізації аграрної продукції. Проблематика конкуренції є особливо гострою для аграрної економіки України. Пріоритетним питанням у цьому напрямі є забезпечення конкурентоспроможності національного аграрного виробника на інноваційній основі, досягнення високого рівня випуску продукції з високою часткою доданої вартості. Але для цього необхідно реалізувати національні програми щодо вирішення ряду проблем, пов'язаних із недосконалістю конкурентної та антимонопольної політики, невизначеністю конкурентної тактики та стратегії. Це зумовлено відсутністю необхідної бази: аграрної інституціональної структури, інструментів, спеціалістів, досвіду тощо, що також потребує детального дослідження такого ринкового явища як конкуренція в умовах глобалізації [2].

Сільське господарство як вид економічної діяльності має низку властивостей, які не дають змоги застосувати методи оцінки, що використовуються для оцінки конкурентоспроможності економіки країни або інших видів діяльності. До таких особливостей слід віднести: - невисоку рентабельність аграрного сектора; - тривалість відтворювального циклу та значний період

окупності вкладених коштів; - невисокий рівень створеної валової доданої вартості; - високий ступінь непередбачуваності результату господарської діяльності, що зумовлено залежністю від зміни природнокліматичних умов; - екологічний фактор. У процесі сільськогосподарського виробництва не повинна завдаватись шкода навколишньому середовищу та повинен випускатися безпечний для здоров'я людини продукт [3].

Качмарик Я.Д. та Чергава К.Ю. вважають, що конкурентоспроможність підприємства можна охарактеризувати як його потенційну якість, яка включає:

- здатність підприємства одержувати реальну оцінку очікувань цільової групи споживачів, а також простежувати тенденції споживчої поведінки, іншими словами, підприємство має бути спроможне своєчасно, об'єктивно і точно оцінювати споживчий попит як у даний час, так і прогнозувати його динаміку на майбутнє. Така оцінка лише на базі наукової моделі цільової споживчої групи, що враховує її економічний, соціально-культурний та психологічний чинники, розробленої методами сучасної соціології й маркетингу;

- здатність проводити ефективну поточну маркетингову політику;

- здатність знаходити і створювати умови для зниження витрат на забезпечення факторами виробництва – капіталом, робочою силою, сировиною та матеріалами, енергією на одиницю продукції, що продається;

- здібність до створення й утримання технологічного виробництва над іншими членами галузевого співтова-

риства, що вимагає своєчасного оновлення технологій. Це може стосуватись виробництва, збуту, управління;

- здатність планувати, організовувати і проводити ефективну стратегію у сферах виробництва й маркетингу на основі інновацій;

- створення та розвиток високого кадрового потенціалу як на виконавчому, так і управлінських рівнях [4].

Вініченко І.І., Маховський Д.В. зазначають, що поглиблення інтеграційних відносин з європейськими країнами – це один із важливих факторів конкурентоспроможності аграрних підприємств. У зв'язку з цим перед економічними суб'єктами виникає проблема виробництва продукції, яка повинна відповідати вимогам аграрного ринку Європи (якість сільськогосподарської продукції та безпечність за міжнародними стандартами і стабільність виробництва). Усе це зумовлює підвищену увагу до питань формування та впровадження організаційного механізму управління конкурентоспроможністю, який би сприяв підвищенню ефективності й конкурентоспроможності аграрного виробництва, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках, а також стратегічному розвитку аграрного підприємства [5].

Єрмаков О.Ю., В.А. Єсаулов розглядають основні підходи щодо формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств та впровадження їх у практику господарювання для підвищення конкурентоспроможності українських товаровиробників на ринках агропродовольчої продукції. Поняття «конкуренція сільськогосподарських підприємств» нау-

ковці пропонують трактувати, як протистояння сталого - інноваційному, де конкуруючі економічні суб'єкти розглядають структуру ринку та аналізують рівень свободи продавця і покупця на ньому, поставивши собі за мету якомога повніше задовольнити потреби покупця, отримуючи при цьому найбільший прибуток. Конкурентоспроможним автори вважають виробництво, яке здійснює у процесі своєї виробничої діяльності економічний суб'єкт сільського господарства, що розкриває його як загальну модель ринково орієнтованого господарювання сільськогосподарського підприємства з конкретизацією способів і методів її побудови, певним переліком організаційно-економічних дій, які необхідно здійснити для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на ринках їх продукції [6].

Формування конкурентоспроможності аграрних підприємств відбувається в умовах поглиблення інтеграційних відносин з європейськими країнами. Перед сільськогосподарськими товаровиробниками постає проблема виробництва продукції, яка повинна відповідати вимогам європейського ринку, що передбачає стабільність виробництва і відповідність якості та безпечності її міжнародним стандартам. Визначальними факторами конкурентоспроможності на міжнародному ринку є забезпеченість економічними ресурсами (засоби виробництва, технології, інвестиції в людський капітал, навички менеджменту), характеристики продукції, стратегії фірм та галузева структура, контроль над каналами розподілу, інфраструктура та

наявність зовнішніх ефектів, правове середовище, торговельна політика [7].

Запорукою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, що дасть змогу збільшити виробництво високоякісної продукції, знизити затрати праці та коштів, отримати прибутки і зміцнити експортний потенціал, є: - формування державою стійкого платоспроможного попиту на вітчизняну сільськогосподарську продукцію; - реалізація зовнішньоекономічних зв'язків щодо імпортоекспортних операцій сільськогосподарської продукції; - зростання рівня мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств як запорука підвищення ефективності та результативності праці; - оновлення матеріально-технічної бази сільгоспвиробників; - застосування ефективної підприємницької стратегії для підвищення виробництва; - підвищення рівня ефективності державної підтримки та державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції [8].

Маркіна І.А., О.В. Вараскіна стверджують, що формування конкурентоспроможності підприємства має здійснюватися на всіх етапах виробництва з врахуванням ключових аспектів діяльності підприємства. Така структуризація дає змогу здійснювати цілеспрямований пошук шляхів та управлінських рішень, що забезпечать підвищення конкурентоспроможності підприємства. Політичний аспект – є результатом політичної стабільності держави, ефективної зовнішньоекономічної політики, участі держави в інтеграційних процесах. Виробничий аспект - охоплює продуктивність сільськогосподарських угідь та тварин, оснаще-

ність основним та оборотним капіталом, продуктивність праці, якість продукції, характер технології, масштаби виробництва. Соціальний аспект - дозволяє зробити аналіз формування кількісного та якісного склад персоналу, забезпечення економічних інтересів працівників підприємства, рівня підготовки та підвищення кваліфікації працівників, мотиваційних стратегій підприємства, корпоративна культура. Маркетинговий аспект - ключове значення мають дослідження й прогнозування ринку, система просування та збуту товару, ціноутворення, рекламна діяльність, обслуговування споживача. розвиток логістики. Фінансово-економічний аспект – ключове значення мають ступінь ліквідності, активність, доходність, платоспроможність підприємства, залучення зовнішніх фінансових ресурсів, інвестування наявних коштів, загальний фінансовий стан підприємства, ціна та собівартість продукції, результат господарської діяльності. Інноваційно-інвестиційний аспект - ключове значення мають використання наукового-технічного та інтелектуального потенціалу, ступінь використання інформаційних технологій, упровадження нових інформаційних технологій. Державний аспект - охоплює рівень державного регулювання та розвитку економіки країни (система оподаткування, кредитнофінансова та банківська система країни) стан і напрям внутрішніх реформ; пріоритети розвитку країни та її стабільність; гармонійність нормативно-правової бази. Управлінський аспект - ключове значення мають тип організаційної структури управління підприємством, гнучкість та

раціональність системи управління, стиль та методи управління, адаптаційні можливості підприємства [9].

Кирилов Ю.Є. запропонував модель конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору вітчизняної економіки на основі принципу багатфункціональності сільського господарства. Згідно з цим принципом сільське господарство як вид економічної діяльності продукує не лише товари, а й незамінні суспільні блага (послуги) нетоварного характеру, найважливіші з яких – продовольча безпека, економічні умови існування сільського населення, підтримання екологічної рівноваги, збереження біорізноманіття тощо. Основою формування моделі конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору є реалізація групи функціональних стратегій через зміцнення конкурентних переваг кожного напрямку. Йдеться про розширення структури експорту, активізацію трансферту технологій вирощування сільськогосподарських культур, агросервісних, меліоративних, консультаційних послуг, диверсифікацію економічних ризиків в умовах глобалізації та підвищення гео економічного статусу України [10].

З пошуком шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств актуалізується проблема забезпечення їх інноваційного розвитку. Нині інституціональне середовище несприятливе для розвитку інновацій, ресурси обмежені, а обсяг інвестиції невеликий. Оцінювання регіональної політики свідчить про те, що органи влади переважно розраховують на допомогу держави та дію її обмежених інструментів (бюджетні трансферти,

державні програми), а також не мають вагомих інструментів для поліпшення інвестиційного середовища інноваційного виробництва з використанням переваг геополітичного розташування чи сприяння дії базових інститутів економіки, з якими пов'язана більшість проблем аграрної сфери [11].

Конкурентоспроможність в аграрному секторі економіки характеризують показники собівартості, рентабельності продукції, урожайності, доходності виробництва, продуктивності праці. До них окремі автори додають ще прибутковість, продуктивність, оборотність, ділову активність, ліквідність. Деякі науковці конкурентоспроможність підприємства вбачають у відносній характеристиці, яка відображає ступінь відмінності розвитку певної організації від конкурентів за ступенем задоволення своїми товарами потреб споживачів, а також можливості і динаміці пристосування організації до умов ринкової конкуренції.

Мармуль Л.О. та Бойко В.О. було проведено дослідження основних методичних підходів для оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств. Науковцями сформовано принципово новий підхід системного дослідження конкурентоспроможності із застосуванням багатомірної статистики для детальної оцінки економічної ефективності діяльності суб'єктів та запропоновано алгоритм комплексної економіко-статистичної оцінки конкурентоспроможності підприємств [12].

У результаті дослідження теоретичних засад конкурентоспроможності аграрних підприємств ми можемо стверджувати, що конкурентоспромо-

жність аграрних підприємств є складним і багатоплановим поняттям, що ґрунтується на кількох основних принципах: формується під впливом ринкових факторів, зовнішнього та внутрішнього середовища, поширюється як на товари і послуги, так і на підприємства, галузі, країни; поняття «конкурентоспроможність»

обов'язково ґрунтується на врахуванні якості товару або послуги з боку покупців і продавців; визначається ринковою часткою виробника на діючому ринку; має динамічний стан, який постійно коригується зовнішнім середовищем.

Факторами, що формують конкурентоспроможність аграрних підприємств, є: рівень економічного розвитку держави та політика підтримки вітчизняного товаровиробника; ступінь науково-технічного розвитку та впровадження інноваційних технологій в галузі; тенденції економічного росту галузі; рівень розвитку продуктивних сил суспільства; рівень зміни потреб покупців та їх платоспроможність; забезпеченість підприємства ресурсним потенціалом та ефективність його використання; природно-кліматичні умови; рівень розвитку організаційної структури, інформаційного забезпечення та маркетингової діяльності; фінансові та інвестиційні можливості підприємства, стратегічна спрямованість діяльності [13].

В економічній науці відсутній єдиний методичний підхід до дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств. Це обумовлює різноманітність методів її оцінки. Дослідження та узагальнення існуючих методів аналізу конкурентоспроможності під-

приємства дозволило виділити наступні методи, які використані нами для оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств регіону: 1) методи, засновані на теорії ефективної конкуренції; 2) метод бенчмаркінгу; 3) методи, що базуються на аналізі потенційної і поточної конкурентоспроможності; 4) рейтинговий метод з використанням кластерного аналізу; 5) інтегральний метод; 6) графічні методи. Використання різноманітних методів оцінки дозволить визначити їх спільні риси та особливості і удосконалити алгоритм оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі діагностики їх внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища [14].

Конкурентоспроможність є комплексною характеристикою суб'єкта господарювання і не може бути визначена одним параметром. Набір параметрів буде змінюватися залежно від конкретної ситуації. Для досягнення конкурентоспроможності на ринку підприємство повинне виділити власні конкурентні переваги, що надасть можливість пристосуватись до змін зовнішнього і внутрішнього середовища та забезпечить власну прибутковість.

Висновки. Аграрним підприємствам дедалі все складніше конкурувати на ринку через диспаритет цін. Необхідно шукати нові конкурентні переваги для своєї діяльності. А це, перш за все, максимально ефективно використовувати земельні угіддя, впроваджувати інноваційні технології у вирощуванні сільськогосподарських культур та виробництві тваринницької продукції, щоб забезпечувати стабільну продовольчу безпеку держави. Це можливо за умови: швидкої адаптації

сільськогосподарських товаровиробників до змін зовнішнього середовища; вчасного виявлення та підтримки власних конкурентних переваг; реалізації інноваційної моделі розвитку; оптимізації інвестиційного забезпечення та раціонального їх розподілу між видами діяльності.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств - це здатність господарюючих суб'єктів агробізнесу, використовуючи свої конкурентні переваги та можливості, перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, ефективно використовувати наявні ресурси, швидко реагувати на зміну кон'юнктури ринку.

Оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств повинна проводитися з урахуванням не лише внут-

рішньогосподарських чинників, а й зовнішніх факторів, які на неї впливають. До внутрішніх факторів нами були віднесені наступні: обсяги виробництва продукції сільського господарства; показники забезпеченості підприємства ресурсами та ефективності їх використання; спеціалізація і диверсифікація виробництва; урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин; якість продукції. До зовнішніх факторів, які також повинні бути враховані при визначенні рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств, належать: державне регулювання та підтримка розвитку сільського господарства, інформація про конкурентів, інфраструктуру ринку, канали збуту продукції та інформаційний супровід її реалізації.

Список використаної літератури

1. Портер М. Конкуренція.: уч. пос. Москва: Вільямс, 2001. 425 с.
2. Ільїн В.Ю., Ільїна О.В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств на інвестиційно-інноваційних засадах в умовах глобалізації: монографія. К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. 497 с.
3. Стахів О.А., Адамчук,Т.Л. Фактори конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. №12. С. 360-365.
4. Качмарик Я.Д., Чергава К.Ю. Конкурентна перевага як чинник забезпечення ефективної діяльності підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.15. С.196-200.
5. Вініченко І. І., Маховський Д. В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: стан і перспективи. *АГРОСВІТ*. 2013. № 21. С. 10-13.
6. Єрмаков О.Ю., Єсаулов В.А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств на ринку продукції рослинництва. *Біоекономіка і аграрний бізнес*. 2016. №247.С.130-141.

7. Сітковська А.О. Конкурентоспроможність аграрних підприємств в умовах поглиблення євро інтеграційних відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. №8/20. С. 38-40.
8. Швець Ю.А., Бутенко А.А. Аналіз конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств: основні проблеми та перспективи розвитку. *Вісник ЖДТУ. Серія: економіка, управління та адміністрування*. 2017. №2(80). С.49-53.
9. Маркіна І.А., Вараскіна О.В. Ключові аспекти формування конкурентоспроможності підприємств агропродовольчої сфери. *Вісник ХНТУ сільського господарства ім. П. Василенка*. 2018. №193. С. 47-56.
10. Кирилов Ю.Є. Розвиток аграрного сектору економіки в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2016. №5. С.23-29.
11. Грановська В.Г. Формування інституційного механізму забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 18. Част. 1. С. 124-129.
12. Мармуль Л.О., Бойко В.О. Методика визначення конкурентоспроможності аграрних підприємств із застосуванням показників багатомірної статистики. *BlackSea. Scientific journal of academic research. Economic, management & marketing and engineering. Tbilisi, Georgia*. January 2014 volume, 08 issue 01. P. 82-86.
13. Boiko V. Algorithm of developing competitive strategies and the trends of realizing them for agricultural enterprises. *ScienceRise*. 2016. T. 2, N 1 (19). P. 30-34. DOI: 10.15587/2313-8416.2016.60349.
14. Бойко В.О. Діагностика бізнес-середовища та стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Миколаїв, 2014. 22 с.